ANαliZA

časopis za kritično misel

Letnik 8, številka 4, december 2004 · ISSN 1408-2969

RECENZIJI

Tomaž Jereb

Recenzija: Andrej Ule: Dosegljivost resnice

Citiranje: Tomaž Jereb, »Recenzija: Andrej Ule: Dosegljivost resnice«, *Analiza: časopis za kritično misel* 8, št. 4 (2004): 105–113.

To delo je objavljeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva 4.0 Mednarodna (CC BY 4.0), https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sl.

Izdajatelj: Društvo za analitično filozofijo in filozofijo znanosti, Ljubljana.

Elektronska različica je bila leta 2026 rekonstruirana iz izvirnih stavnih datotek in preverjena s tiskano izdajo. Številke strani ustrezajo tiskani izdaji; prelomi strani znotraj prispevka se lahko nekoliko razlikujejo.

Andrej Ule
recenziral Tomaž Jereb

DOSEGLJIVOST RESNICE

Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana 2004

V svojem najnovejšem delu se profesor Ule, kar je razvidno že iz naslova, loteva problematike resnice in njene dosegljivosti. Kot poudari že v uvodnem delu, se pri tem navezuje na svojo knjigo iz leta 2001 *Logos spoznanja*, kjer je predstavil osnovni filozofski problem spoznanja in najznačilnejše odgovore nanj ter razgrnil osnovne spoznavne probleme: kaj sploh je predmet spoznanja, kakšna je narava spoznavne relacije, kaj je znanje, kaj daje spoznanju veljavnost in kje so njegove meje, kateri so temeljni izvori spoznanja in kakšne so poti spoznanja od občutka do teorije. Tako kot v *Logosu spoznanja* je avtor tudi v najnovejšem delu naravnan izrazito spoznavnoteoretsko ter se že na začetku odloči, da se ne bo loteval drugih možnih nastavkov in vidikov problematike dosegljivosti resnice.

V uvodu se opredeli tudi za polje, kjer bo problematiziral dosegljivost resnice in tudi tu se v skladu s predhodnim delom in delovanjem odloči za polje *logosa* – polje jezika in sodbe. Pri tem svojo odločitev ponazori s Heideggerjevim v *Biti in času*, kjer slednji ostro razlikuje med *fenomenom* in *pojmom* resnice. Med izrekanjem in kazanjem resnice se profesor Ule odloči za izrekanje znotraj logičnega prostora jezika. Svojo raziskavo o pojmu resnice omeji "na resnico kot *kvaliteto propozicionalnih* enot (stavkov, sodb, misli, prepričanj), skratka na vse tiste oblike nanašanja na predmete, ki jih lahko postavimo v logični prostor pritrjevanja in zavračanja, argumentiranja in izpodbijanja, diskurzivnega nanašanja in izpeljevanj (inferenc), ter opuščam ostale, sicer možne sestavine fenomena in pojo resnice", (str. 11) Že v uvodu pa se odloči tudi za omejitev na uporabo metod jezikovno konceptualne analize, ki jih goji sodobna analiza, saj mu te po njegovih lastnih besedah omogočajo "ohranjanje 'pozitivne skepse', tj. vztrajanja v argumentiranem raziskovanju problemov brez iluzij o njihovih dokončnih rešitvah". (*ravno tam)*

Knjiga *Dosegljivost resnice* se nadaljuje s poglavjem s pomenljivim naslov "Čemu lahko pripišemo resničnost?" in se ukvarja s problemom nosilcev resnice. Ule že takoj naleti na problematičnost samega pojma resnice, predvsem na nezmožnost definiranja tega pojma v vsem njegovem obsegu in vsebini, ki je tako univerzalen, da se vedno gibljemo znotraj njega. Zato Ule ugotavlja, da lahko resnico primerjamo s pojmom dobrega in da sta oba na nek način bazična pojma, ki jih ne moremo zvesti na noben drug pojem. Zaradi takšne univerzalnosti pa je tudi sama uporaba pojma resnice zelo raznolika in mnogoplastna, tako da nikakor ni mogoče vsega tega spraviti pod eno samo definicijo:

> "Zato se moramo omejiti na določeno rabo besede 'resnica' oz. 'resnično' in potem izoblikovati tak pojem resnice in po možnosti takšno opredelitev

> resnice, ki se bo kar najbolje ujemala z izbrano rabo. Obenem pa mora biti ta raba osrednja za filozofijo in znanost ter še zlasti za doseganje znanja.” (str. 14)

Pri tem se Ule nasloni na Aristotela in njegovo pojmovanje resnice predvsem glede na povedni govor in sodbe. Opozori pa tudi na problematičnost ontoloških resnic in metaforičnih, metafizičnih in emfatičnih uporab besede za resnico, ki največkrat nimajo nobene logične polarnosti med resnico in neresnico, ki je značilna za stavke. Pri čemer pa mu ne uide niti posebnost slovenskega jezika, kjer je beseda “resničnost” v določenih uporabah tako rekoč sinonim za dejanskost, iz česar pa “ne bi smeli sklepati, da obstaja kak izvorno ontološki pojem resnice, ki se kaže v izrazu ‘resničnost’”. (str. 17) Ule se tako v nadaljevanju posveti precej podrobni obravnavi vseh izrazov, ki pojmovno in jezikovno vsaj približno ustrezajo rabi resnice pri sodbah in povednem govoru, tako da med možne nosilce resnice uvrsti *stavek, trditev, izjavo, sodbo, misel* in *propozicijo (vsebino stavka)*, za katere ugotavlja, da med njimi pravzaprav ni kakšnih natančno določenih pomenskih razlik, čeprav različni avtorji ponujajo povsem nasprotujoče si opredelitve. Zato pojmovno te pojave, ki jim lahko pripišemo sodbeno resnico, opredeli na več različnih načinov (konkretni stavčni znak, stavek kot tip, povedni stavek v slovničnem pomenu, trditev stavka, propozicija, izjava, prepričanje), pri čemer kljub določenim nejasnostim sam (tako kot večina sodobnikov), predvsem zaradi njihove pomenske naravnanosti, osnovno vlogo nosilcev resničnostne vrednosti pripiše propozicijam.

Nato sledi poglavje o modalitetah resnice, kjer Uleta od številnih načinov tega, kako se nam resnica daje (kot objektivna, subjektivna, znanstvena, matematična, filozofska ...), zanima predvsem razlika med “absolutnimi” in “relativnimi” resnicami, ki naj bi v sebi zaobjemala vse ostale modalitete, pri čemer naj bi bila Absolutna resnica brezpogojno in večno veljavna, popolna in vseobsežna, relativna resnica pa njej nasprotna. Pri tej dilemi se Ule postavi na stran teze *eternalizma resnice*, ki pravi, da se lahko relativni resnici vedno izognemo tako, da dovolj natančno opišemo to, kar mislimo – pri čemer pa je potrebno ločevati med resnico stavka in resnico misli. Vendar pa je takšna absolutnost resnice dosegljiva predvsem pri stavkih matematike in logike, ki imajo svoje idealne predmete, medtem ko na drugih področjih ni tako razvidna, zato jo Ule raje imenuje nerelativna, s poudarkom, da misli na njeno “‘omejeno absolutnost’, tj. največjo možno dosegljivo neodvisnost resničnostne vrednosti stavka glede na meje *človeške življenjske oblike”*.

Najbolj obsežen je tretji del knjige, v katerem so predstavljene poglavitne teorije resnice posameznih avtorjev. Ule tu najprej na splošno izpostavi razliko med pojmom (definicijo) resnice in kriteriji resničnosti. Največ pozornosti v tem delu pa je namenjene klasičnim korespondenčnim (realističnim) teorijam. Kratki predstavitvi klasičnega filozofskega pogleda (Aristotel, Akvinski ... – *resnica je skladnost razuma z dejanskostjo)* sledi pregled bolj sodobnih argumentov v podporo korespondenčne teorije. Izmed korespondenčnih teorij najprej skozi Wittgensteinovo kritiko predstavi Russellovo teorijo resnice kot relacije med prepričanji in objekti, nato pa podrobno prikaže nadgradnjo te teorije s teorijo iz

Traktata, kjer *je* resnica predstavljena kot logično utemeljena korespondenca med stavki in dejstvi – kot udejanjeni izomorfizem med stavkom in stvarnostjo.

V nadaljevanju sledi predstavitev teorijo odraza, kot sta jo zastopala Adam Shaff in Georg Klaus, ki ločujeta med kriteriji in definicijo resnice, za nosilce pa jemljeta propozicionalne strukture, ki po njunem mnenju primerno odražajo objektivno stvarnost. Odražanje samo je dojeto širše kot resnica, saj zajema tudi občutke, predstave in zrenja, vendar lahko o resnici slednjih govorimo le posredno, saj je resnica pri Shaffu rezervirana za sodbe, pri Klausu pa za izjave. Bistvenega pomena za to teorijo pa je realistična predpostavka o obstoju materialne realnosti, ki je splošni predmetni korelat in podlaga človeškemu spoznanju. Posebna značilnost te teorije, ki jo navaja Ule, je tudi, da "po eni strani poudarja neizčrpnost in potencialno neskončnost človekove prakse, po drugi strani pa postopno približevanje absolutni resnici, ki je nikoli ne moremo doseči". (str. 81) Tudi ta teorija po Uletovem mnenju slabo opravi s problemom neresničnih in negativnih stavkov ter negativne stvarnosti. Dodaten problem pa predstavljajo tudi naivni modeli zrcaljenja, ki so vključeni v pojmovanje "odraza".

Nato Ule predstavi Austinovo teorijo resnice kot korespondence brez izomorfizma, ki podobno kot Wittgensteinova teorija sloni na primerjavi med stavki in dejstvi, vendar pa se ne opira na logični atomizem in izomorfizem. Austin za nosilce resnice določi konkretna govorna dejanja – izjave, kjer posameznik v neki konkretni situaciji izgovori povedni stavek, nato pa še dve vrsti konvencij (*deskriptivne* in *demonstrativne)*, prek ujemanja katerih nato Austin definira resnico kot korelacijo. Tudi do tega pristopa je Ule precej kritičen, vzporedno s svojim razmislekom pa obravnavo tudi Strawsonovo kritiko Austinove teorije. Še posebej se ustavi pri kritiki Austinovega dojemanja obeh relacij kot zgolj konvencionalnih in poljubnih, s čimer se Austin približa tezi o soglasju med strukturo stavka in situacijo ter pri Strawsonovi kritiki Austinovega pojmovanja dejstev, kjer nas Austinova uporaba zlahka zavede v mišljenje, da so dejstva nekaj s tega sveta – in torej nekaj postvarjenega –, ne pa nekakšni jezikovni dvojniki izjav, kot ugotavlja Strawson. Ta "spor" med Austinom in Strawsonom o naravi dejstev pripelje Uleta do problema "proizvajalcev resnice"[1], to je nekakšnih verifikatorjev v obliki stanj stvari, zaradi katerih so naši nosilci resnice resnični in ki se po svojih lastnostih umeščajo nekam med dejstva in dogodke. Pri tem se Ule v največji meri nanaša na Davida Armstronga, ki "proizvajalce resnice" pojmuje kot "stanja stvari", hkrati pa ne razlikuje med dejstvi in stanji stvari, temveč so stanja stvari zanj kontingentna dejstva, da določene partikularije uprimerjajo določene univerzalije. (str. 100) Uletu se takšno uvajanje "proizvajalcev resnice" zdi ena od možnih rešitev, hkrati pa poudari, da ostaja preveč vprašanj neodgovorjenih, saj se "proizvajanje resnice" na koncu lahko vedno zvede na nek poseben ontološko-semantični odnos med stavkom in tem, kar ga "naredi" za resničnega – tako se vprašanje dejstev spet pojavi. Ule se na tej točki vrne k Wittgensteinu – tokrat k njegovim dnevniškim

[1] S "proizvajalec resnice" Ule prevaja angleško besedno zvezo "truth maker", ki jo, na primer, Borstner prevaja z "ustvarjalec resnice".

zapisom iz njegovega tako imenovanega kasnega obdobja, kjer postavi razlikovanje med dejstvi in kompleksi kot stanji stvari ali deli stvarnosti. Pozni Wittgenstein za razliko od Wittgensteina iz *Traktata* samo še izostri svoje razlikovanje med dejstvi in stanji stvari oziroma kompleksi: "Dejstvo je *obstoj* kompleksa, ne pa ta kompleks kot nekakšen *obstoječi predmet."* (str. 109)

Naslednji možni "proizvajalci resnice", ki jih še obravnava Ule, so dogodki. Tako v nadaljevanju obravnava ideje Jonathana Bennetta, ki se trudi pri razlikovanju med dejstvi in drugimi proizvajalci resnice – predvsem med dejstvi in dogodki. Zanj Ule ugotavlja, da dejstva pojmuje podobno kot Frege – kot tisto, kar izražajo resnični stavki; dogodki pa so vse, kar se zgodi, dogaja. (str. 111) V tem smislu so torej dogodki nekako podrejeni dejstvom, saj isto dejstvo lahko izraža različne dogodke, medtem ko obratno ni mogoče. Pri tem se Bennett navezuje na slovnične značilnosti angleškega jezika, kar po Uletovem mnenju močno zmanjša verodostojnost takšne delitve. Prav tako pa se ne strinja popolnoma s predpostavko, da lahko dejstva izenačimo z resničnimi propozicijami, pri čemer se sklicuje na Wittgensteinovo pojmovanje dejstev iz *Traktata* (teze: 1.1, 1.11, 1.2), kjer dejstva niso nekaj, kar bi "obstajalo" v svetu, temveč to, na kar svet "razpada", "če ga opazujemo skozi očala popolne logične analize vseh stavkov". (str. 114)

V nadaljevanju se Ule loti obravnave Tarskega semantične teorije resnice, za katero ugotavlja, da na nek način pomembno podpira korespondenčno teorijo, vendar pa slednja iz nje ne more biti izpeljana oziroma je semantična teorija ne more nadomestiti; da "je torej semantična teorija resnice le *formalni model resnice*, ne teorija resnice sama". (str. 161) Da bi lahko govorili o semantični teoriji resnice, bi jo najprej morali nekako razširiti na naravne jezike, saj je semantika kot taka teorija o odnosu med jezikom in modelnimi strukturami. Ule opozori tudi na razliko med splošno pravilnostjo v modelu (pravilnostjo v nekem modelu realnosti) in resnico ter zavrne "referencialno" razumevanje korespondence, kot ga lahko najdemo pri Fieldu, Davidsonu, Devittu in še nekaterih drugih, ki se na takšen način poskušajo izogniti "proizvajalcem resnice".

Ule je kritičen tudi do vpeljevanja semantične teorije resnice za običajne jezike, kot jo skuša vpeljevati Davidson, o čemer je dvomil že Tarski. Davidsonov projekt, ki je zastavljen s precejšno mero znanstvenega optimizma, po Uletovem mnenju pade kar pri njegovem primeru radikalnega prevoda: izkaže se, da za razumevanje jezika potrebujemo več kot zgolj poznavanje stavkov, ki jih imamo za resnične.

Nezadovoljen pa je tudi s semantično argumentacijo realističnega koncepta resnice pri Poppru, Devittu in Fieldu, za katerega ugotavlja, da tako kot mnogi pozablja, da semantika ne povezuje jezika in sveta, temveč se nanaša na odnos med jezikom in določeno modelno strukturo, ki *je* podlaga semantične interpretacije jezika objekta. V nadaljevanju pa kritizira tudi Devittovo teorijo v smislu, da se nenavadnih ontoloških struktur ne moremo znebiti, če "ontološki stik" jezika s svetom zožimo na odnose reference med imeni in predmeti v svetu.

Kritičen pa *je* tudi do Morganove teorije posredne korespondence. Po njegovem mnenju namreč pojem resnice ni nek bistveno jezikoven pojem, saj se v glavnem nanaša na propozicije, čeprav lahko govorimo o resnici samo, če uporabljamo nek primeren meta jezik, ki je v nekem razmerju do nekega določenega predmetnega jezika, v katerem izražamo posamezno propozicijo.

Ule nato nadaljuje z obravnavo varčnih teorij resnice (to so deflacijske, minimalistične, performativna in zastavčne, identitetne teorije). Po njegovem mnenju je neko minimalno jedro pojma resnice lahko zaobseženo z ekvivalenčno shemo oziroma T-stavki, vendar pa to še ne zadostuje za polno definiranje resnice kot spoznavnega cilja. Glede na to svoje izhodišče torej različne verzije logičnega minimalizma ne podajajo nikakršne definicije resnice, temveč zgolj predlagajo določene nujne logične pogoje za konsistentno govorjenje o resnici. Še bolj usodno za večino zagovornikov varčnih teorij je, da spregledajo asimetrijo, ki se skriva izza ekvivalenčnih shem, "da izreči stavek in izreči stavek, da *je* stavek resničen, ne pomeni povsem istega. Logično gledano, stavki primarno implicirajo lastno resničnost, sekundarno pa resnični stavki implicirajo te stavke same. Če torej eksplikacije resnice omejimo le na 'šibkejše' implikacije oblike 'Ce >*p*< resnično, potem *p*', potem nimamo redundance resnice, res pa je tudi, da smo tedaj naravnost obsojeni zgolj na delne definicije resnice, ki navajajo zgolj nujne, ne pa tudi zadostnih pogojev resnice." (str. 219)

Za epistemske teorije resnice, ki jih obravnava proti koncu, Ule ugotavlja, da je njihov najpomembnejši filozofski rezultat v tem, "da so odlepile pojem resnice od tradicionalnega pojmovanja resnice kot ujemanje sodbe (misli) in sveta (dejstev), ki je prevladovalo več kot 2000 let". (str. 219) Seveda pa takšno pojmovanje, kjer *je* resnica odvisna in opredeljena spoznavnimi okoliščinami in zmožnostmi ljudi, terja tudi svojo ceno, saj svojih skrajnostih vodi v relativizem in iracionalizem. Poglavitno pomanjkljivost večine epistemskih teorij Ule vidi v tem, da pojem resnice zamešajo s kriteriji resnice in tako objektivnost resnice žrtvujejo relativizmu epistemskih kriterijev, kot so koherenca, praktičen uspeh, verifikacija propozicij, ekonomična konstrukcija teorij, jezikovne konvencije, prepričljivost argumentov in tako dalje. Dodaten problem, do katerega pridemo pri obravnavi vseh teh posameznih meril resnice, pa je tudi to, da nam nobeno takšno merilo ne ponuja nujnih ali zadostnih meril resnice (izjema so formalne vede, kjer uspešen dokaz nekega stavka iz navedenih aksiomov pomeni resničnost tega stavka, protislovje pa neresničnost);

> "Vse, kar lahko dosežemo, so abduktivni sklepi iz opaženega ujemanja stavka oz. njegovih logičnih posledic z določenimi merili resnice k domnevi, da je stavek resničen." (str. 272)

Seveda pa ta nezadostnost meril sproža tudi nov dodaten problem – na vprašanje, kako lahko ob spoznanju kontingentnosti in nezadostnosti meril resnice, ki so nam na voljo, sploh še računamo na resnico kot poglavitni cilj naših spoznavnih prizadevanj?

Logično filozofska prednost korespondenčne teorije pred ostalimi teorijami je po Uletovem mnenju v dejstvu, da dopušča netrivialne substitucije v T-stavkih, tako

da podaljšamo T-stavke in dopustimo substitucijo stavkov oziroma propozicij, ki se nanašajo na neko ekvivalentno stanje stvari – to je substitucija stanj stvari, ki so v svetu identična (predstavljajo ista dejstva), medtem ko ostale teorije take substitucije sploh ne dopuščajo ali pa jo napravljajo za nepomembno; pri čemer se tu pojavlja pomembno vprašanje o identiteti dejstev oziroma stanj stvari. Korespondenčna teorija je, glede na dopuščene substitucije na polih ekvivalenčne ekspozicije resnice, maksimalna glede na druge vrste teorij resnice:

> "Vzemimo to shemo v propozicionalni obliki: propozicija *p*, je resnična, če in samo če *p*. Videli smo, da lahko pri tej shemi zamenjamo desni nastop stavka p le s takšnim stavkom, ki predstavlja *opise istega stanja stvari*. Tedaj in le tedaj, kadar stavek *p* in *q* opišeta isto stanje stvari (isto možno dejstvo), bo zamenjava *p* s *q* na desni strani ekvivalenčne sheme predstavlja netrivialno operacijo, ki bo govorila o resnici stavka *p*. Seveda ne moremo vnaprej navesti meril za ekvivalentne opise istih dejstev, kajti to ni samo stvar logike, temveč empiričnih spoznanj, zlasti je stvar posebnih ved oz. teorije, v okviru katere postavljamo stavke." (str. 291)

Osnovni problem korespondenčne teorije Ule vidi v opredelitvi pojma dejstva oziroma stanja stvari, ki ustreza propoziciji, na tak način, da bi bila ta opredelitev logično neodvisna od navajanja te propozicije v naši misli ali jeziku. Po njegovem mnenju lahko stanja stvari tako opredelimo, če upoštevamo formalna in vsebinska merila za enakost stanj stvari (dejstev), ki jih vsebujejo posamezne teorije. Pri čemer so logična pravila le zadostna, ne pa tudi nujna (različnim stanjem stvari ustrezajo logično neekvivalentni stavki). Dodatna težava korespondenčne teorije je tudi to, da sama predpostavlja nek obstoj objektivnega kriterija za netrivialno identiteto stanj stvari (dejstev, situacij), pri čemer pa ne predpostavlja tudi stanj stvari oziroma je njihova razlaga nezadostna. Kar postane po Uletovem mnenju resen problem predvsem tedaj, ko od takšne teorije pričakujemo preveč in od nje zahtevamo nek dokončen odločujoč kriterij resnice.

Na koncu se Ule ponovno vrne k vprašanjem o razmerju med pojmom resnice in kriterijem resnice ter dosegljivostjo resnice in ugotavlja, da se zdi "naravnost samo po sebi razumljivo, da ko želimo kaj spoznati, težimo k resnici in se izogibamo zmoti. Želimo maksimizirati resnico in minimalizirati napačnost." (str. 275) Vendar hkrati opozarja, da bi to lahko hitro dosegli, če ne bi verjeli v nič, kar pa bi seveda popolnoma onemogočilo doseganje znanja. Na osnovi analize različnih kriterijev resnice in primerjav s T-stavki – ti so razumljeni kot jedro govorjenja o resnici – Ule ugotavlja, da se kriteriji resnice načeloma ne prekrivajo s T-shemo (še posebej pri resnici kot korespondenci). Zato opozarja, "da vsaka teorija resnice, ki sprejema ekvivalenčno shemo govora o resnici (npr. v obliki *T-stavkov*), implicira načelno razliko med pripisovanjem resnice in epistemskimi merili (standardi) resnice, vsaj če pristanemo na klasično logiko". (str. 282) Na prvi pogled lahko to vodi do skeptičnega zaključka, da je resnica na splošno nedosegljiva. Ule zato pred skeptičnimi ugovori brani tezo o resnici kot intrinzičnem (notranjem) spoznavnem cilju, čeprav nimamo nobenega zanesljivega vedenja o vedenju, pri čemer pa opozarja tudi na razliko med eksplicitnim in implicitnim vedenjem.

Čeprav skeptiki napadajo vse eksplicitne oblike vedenja, to je, vse poskuse eksplicitnega vedenja, je še vedno mogoče, da nekaj (implicitno) vemo, ne da bi vedeli, da vemo. Takšno razmišljanje Ule utemeljuje s tem, da je resnica eden od treh terminov klasične definicije znanja, ki jo Ule postavi v zaostreni obliki: "... če je kdo racionalno prepričan, da *p*, potem je prepričan tudi, da ve, da *p*. Torej prepričanje tu implicira prepričanje o znanju. Seveda odtod nujno izhaja, da prepričanje, da *p*, implicira prepričanje o resnici propozicije *p*." (str. 275) Celotno vprašanje dosegljivosti resnice se torej združi z vprašanjem dosegljivosti znanja: če imamo neko znanje oziroma dostopnost (čeprav zgolj potencialno) do znanja, potem nam to zagotavlja tudi dosegljivost resnice:

> "To pomeni, da moramo tedaj razumeti doseganje resnice/izogibanje zmotam kot 'sinhroni' spoznavni cilj, ne pa kot neki proces v času ('diahroni' cilj). Ne more biti npr. doseganja resnice in izogibanja zmotam *na dolgi rok."* (str. 176)

Pri resnici kot spoznavnemu cilju gre torej za to, da smo lahko prepričani v to, da imamo resnico tu in zdaj. Skeptik sicer s svojim argumentom lahko ogrozi sleherno eksplicitno opredelitev naših prepričanj o znanju, ne more pa ogroziti implicitnega znanja v celoti, saj tudi on sam argumentira znotraj njega. Če to ponazorimo z Uletovo prispodobo o spoznavnem "*toku resničenja"*,[2] tudi skeptik plava v tem toku (oziroma ga tok nosi).

Čeprav se morda zdi, da uspešno plava proti toku, ga tok resničenja vseeno vleče naprej. Metafora spoznavnega toka resničenja je posrečena tudi zato, ker nazorno povezuje vstopanje realnosti same – tega od spoznavajočega subjekta neodvisnega sveta – v to, kar bi lahko imenovali teorija, in namiguje, da ta tako imenovani realni svet ni nekaj onstranskega, temveč sega v naše izkustvo in teorije, tako kot ljudje živimo tudi v tistih svetovih, za katere lahko rečemo, da so zgolj mentalni in jezikovni konstrukt – mi sami smo torej svoj model, ki živi v svojih teorijah. Zato se Ule čudi, zakaj bi bila domnevna posledica sprejetja realizma neko povsem nedostopno območje in posledično skepticizem, ki ne bi bil zgolj hipotetično-logična temveč tudi realna možnost:

> "Prav neverjetna in brezupna drznost se zdi govoriti o tem, da realizem *terja* obstoj 'neodvisne stvarnosti', povsem nedostopne človeku, ki je

[2] "Zato se mi zdi pametno govoriti o '*toku resničenja*' in ne o '*točki resnice*', ki se ji eventualno približujemo. V vodnem toku npr. delci, ki so blizu središča toka, potujejo z najbolj konstantno in določeno hitrostjo, medtem, ko se delci, ki so bolj na robu toka, lahko gibljejo celo hitreje, vendar se bolj fluktuirajo po smeri gibanja. Npr. vrtinci so pogostejši ob bregu reke kot v sredini Podobno je potovanje v 'spoznavnem toku'. Če se nahajamo v središču ali blizu središča tega toka, potem bo smer našega sicer zelo konstantna, če pa se nahajamo bolj na obrobji toka, potem se bomo morda gibali hitreje, toda smer gibanja bo bolj fluktuirala, morda nas bo kdaj pa kdaj celo zaneslo nazaj ali v vrtinčasti tok. Ta prispodoba nas vodi k neke vrste zakonu nedoločnosti za resničenje: kolikor bolj ujamemo glavno smer resničenja, toliko bolj nas bo odneslo stran od glavne smeri toka. Središčna linija toka ustreza konstantni 'stvarnosti' v moji koncepciji, zunanja površina toka pa socialni konstrukciji našega vsakdanjega sveta. Torej koliko bliže središčni liniji toka smo, toliko manjši je delež socialne konstrukcije toliko manj lahko povemo o tem, kar spoznamo, tedaj lahko s pomočjo formalnih teorij in matematičnih struktur zakonov zgolj 'pokažemo' na formo dogajanja. Kolikor večji je delež socialne konstrukcije, toliko več sicer lahko povemo o svetu, toliko boljša bo naša zgodba, toda toliko bolj tvegamo, da smo vsaj začasno zgrešili smer gibanja. A za dolgo in globoko ne moremo zgrešiti smeri, ker se konec koncev vsi skupaj gibljemo v enem toku resničenja, podobno kot se v vodnem toku konec koncev vsi delci vode nekako usmerijo v določeno smer. O tem, kako blizu smo ali bomo središčnici ali obrobju toka ne odloča realnost ali naša teorija, temveč zmes pragmatičnih, družbenih in epistemskih razlogov in motivov." (293)

> morda povsem drugačna od vseh naših izkustev, konceptov, teorij, predstav." (str. 290)

Potrebno pa je opozoriti, da Ule v svoji ontologiji ločuje med *predmetnostjo*, ki je implicitna celota bivajočega – lahko bi jo poimenovali kar narava -, *svetom*, ki je logično urejena predmetnost in je implicitna celota dejstev (vseh obstoječih stanj stvari), in *stvarnostjo*, ki je celota obstoječih in neobstoječih (vendar možnih neobstoječih) stanj stvari v logičnem prostoru: po ekstenziji je stvarnost enaka pojmu sveta, po intenziji pa ne, ker se nanaša tudi na to, kar bi lahko bilo možno, a ni dejansko. To skupaj kot neka ontološka celota nam omogoča pravilno semantično obravnavo:

> "Šele odnos med teorijo (jezikom) in svetom oz. stvarnostjo nam omogoča pravo semantično interpretacijo teorije (jezika), torej resnične in neresnične stavke. Tega ne omogoča zgolj odnos med teorijo (jezikom) in predmetnostjo brez njene 'vložitve' v *skupni* logični prostor jezika – sveta." (str. 290-1)

Pri čemer gre Uletu v prvi vrsti za to, da prepreči poenostavljene rešitve odnosa jezik-svet, zaradi katerih so propadli številni realistični in antirealistični projekti. Ravno zato Ule v tem kontekstu predlaga svoj *realizem s človeškim obrazom*:

> "Jezik se ne 'veže' na svet le z vzročnimi vezmi med referenčnimi predmeti in uporabniki imen, razen če ni vzročnost sama konceptualizirana v logičnem prostoru jezika – sveta, to pomeni v logičnem prostoru teoretskih konceptualizacij, ki jih dopušča stanje znanja in jezik v določeni kulturi in določenem času. To je nujni *antirealistični element slehernega realizma*, po drugi strani pa vsak svet in stvarnost zajemata isto predmetnost. (...) Obstoj človeštva v vedno kompleksnejšem svetu je posredni dokaz temeljne ontološke kontinuitete in identitete predmetnosti. To je nujni *'realistični element slehernega antirealizma'*. V tem smislu trdim, da ni čistega realizma in še manj čistega antirealizma. Predlagam torej "realizem s človeškim obrazom", to ni le *notranji* realizem (tj. realizem, ki se drži človekovega izkustva in jezikovno-konceptualnih shem, kot želi Putnam), temveč tudi *zunanji* (svet in stvarnost nista le mentalno-jezikovni konstrukciji; temveč imata tudi svojo predmetno dimenzijo, ki presega vse diskurze, izkustva in prakse)." (str. 291)

V tem smislu realizma "s človeškim obrazom" se Ule ponovno vrne nazaj h korespondenčni teoriji resnice in problematičnosti posameznih meril resničnosti, za katera ugotavlja, da niso odvisna samo od logike, temveč tudi od empiričnih spoznanj in posameznih posebnih ved ali teorij, znotraj katerih so postavljeni stavki. Logična pravila so tako le zadostna, ne pa tudi nujna (različnim stanjem stvari ustrezajo logično neekvivalentni stavki), ki pa se jih, vse dokler se nahajamo v *horizontu resnice*, ne moremo znebiti, "kajti svet kot korelat jezika (sveta) je logično strukturiran svet, je svet obstoječih in neobstoječih stanj stvari, ne pa nekakšna predlogiška predmetnost". (str. 292) To pa se razširi tudi na posamezne opise stvarnosti, ki lahko bolj ali manj ustrezajo, če jih gledamo z iste točke opazovanja, lahko pa so popolnoma različni, če so podani z različnih

lokalnih zornih kotov opazovanja – za posamezne opise lahko predpostavljamo, da niso relativni, če obstaja neka točka, s katere jih lahko primerjamo. Vendar, tako Ule:

> "Ne moremo pa najti 'absolutne' točke zrenja, ki bi bila nad vsemi lokalnimi zornimi koti in bi enolično presodila, kaj je v njih realnega in kaj zgolj virtualno. A za naš skromni realizem takšne točke ne potrebujemo." (str. 292)

Podobno lahko ugotavljamo tudi za posamezne teorije resnice in dosegljivost resnice same: čeprav nam je resnica dostopna v vsakem trenutku, smo je deležni le kot delec v toku resničenja, nikoli pa ne obvladamo vodnega toka samega – resnice kot celote. Ule nam s svojo knjigo tako ponuja reko resničenja skupaj z vsemi pritoki in lagunami, po njej pa nas ne prevaža s čolnom ali ladjo, temveč se moramo s plavanjem nad vodo obdržati sami.